

DR RAFAŁ NAKONIECZNY

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Polska)

Theologian, Doctor of Classical Philology, Doctor of Laws. Research interests: Greek, Roman, and early Christian literature, Alexandria, axiology, pedagogy, theory and philosophy of law, human rights.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0935-7706>

e-mail: ranakon@wp.pl

CC-BY-NC-ND 4.0 Deed

THE SOCIAL AND SPIRITUAL ROLE OF WIDOWS' ASSOCIATIONS IN THE CHRISTIAN TRADITION: FROM THE DIASPORA TO MODERN TIMES.

Społeczna i duchowa rola stowarzyszeń wdów w tradycji chrześcijańskiej. Od sytuacji diaspory po współczesność.

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.36.03>

Wprowadzenie

W tradycji chrześcijańskiej praktyki życia wspólnotowego wdowy odgrywały zawsze istotną rolę zarówno indywidualną, jak i wspólnotową, stając się w sytuacji idealnej symbolem wierności duchowej oraz wzorem życia poświęconego służbie innym. Historia stowarzyszeń wdów pokazuje, jak Kościół i społeczności chrześcijańskie odpowiadały na wyzwania związane z opieką nad osobami w trudnej sytuacji, jednocześnie włączając je do bardzo aktywnego życia wspólnotowego. Szczególnym miejsce, w którym obserwujemy recepcję biblijnej tradycji żydowskiej w praktyce chrześcijańskiej, stanowiła diaspora. Aleksandria była jednym z jej kluczowych ośrodków, gdzie inicjatywy dowartościowania i aktywizacji wdów rozwijały się szczególnie dynamicznie i gdzie tworzyły się struktury wsparcia potrzebujących członków społeczności¹. Wspólnoty wczesnochrześcijańskie, wyrosłe w pewnej części z tych tradycji lub mogące je obserwować w Aleksandrii, Rzymie² czy Antiochii, przejęły podobne schematy, adaptując je do swoich potrzeb duchowych i społecznych³. Praktyki religijne, takie jak modlitwa, post i działalność charytatywna, nadawały ich życiu nowy wymiar duchowy⁴. Analiza świadectw historycznych pozwala dostrzec, iż w starożytności chrześcijańskiej wdowy stawały się nie tylko beneficjentkami pomocy, ale także liderkami duchowymi i organizatorkami życia wspólnotowego. Teologiczne interpretacje ich roli, takie jak przedstawienie wdów jako obrazu Kościoła, wskazują na ich kluczowe znaczenie w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej⁵.

Celem niniejszego studium jest ukazanie społecznej i duchowej roli wdów i ich stowarzyszeń w tradycji chrześcijańskiej, z uwzględnieniem ich początków w diasporze, rozwoju w Kościele pierwotnym oraz współczesnych form organizacji. Artykuł podejmuje zatem próbę odpowiedzi na pytania o rolę, jaką odegrały stowarzyszenia wdów w strukturach Kościoła w różnych epokach oraz o kontynuację tej chlubnej tradycji przez współczesne chrześcijańskie organizacje wdów.

2. Wdowy w diasporze – wzorzec społeczny

2.1. Diaspora żydowska

Dla społeczności żydowskiej wyznacznikiem traktowania owdowiałych kobiet były nakazy prawa

¹ R. Bauckham, *Gospel Women: Studies of the Named Women in the Gospel*, Grand Rapids, Eerdmans MI: 2002, s. 134–137.

² B. Degórski, *Wdowy w starożytności chrześcijańskiej i ich posługa w Kościele*, *Vox Patrum*, 2002:42–43, s. 313–314.

³ P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003, s. 105–109.

⁴ C. Meyers, *Rediscovering Eve: Ancient Israelite Women in Context*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 85–87.

⁵ J. Bassler, *The Widows' Tale: A Fresh Look at 1 Tim 5:3–16*, *Journal of Biblical Literature*, 1984:103(1), s. 23–25.

możeszowego, które nakazywało ochronę osób szczególnie wrażliwych, takich jak wdowy, sieroty i obcy (Wj 22, 21–22, Pwt 24, 17–21). Także poza Palestyną, w diasporze, przepisy te były realizowane poprzez lokalne synagogi, które pełniły funkcję centrum wsparcia społecznego. W żydowskiej społeczności Aleksandrii (głównie w dzielnicy Delta) rozwijały się instytucje zajmujące się wsparciem wdów, co wynikało z bogatej tradycji filantropii i solidarności społecznej⁶. Filon z Aleksandrii wspomina o roli wdów w żydowskiej społeczności jako odbiorczyń wsparcia, ale również aktywnych uczestniczek życia synagogałnego⁷. Wdowy korzystały z systemów wsparcia, takich jak jałmużna czy zbiórki na rzecz potrzebujących. W wielu społecznościach ich działalność charytatywna i modlitewna była uznawana za duchowy wkład w życie wspólnoty. Nie dziwi zatem fakt, iż znający specyfikę diaspory Ojciec Kościoła, jakim był Klemens Aleksandryjski, odnosił się do roli wdów jako wzoru duchowości i służby wspólnotowej⁸.

2.2. Wpływ wzorców diaspory na życie gmin wczesnochrześcijańskich

Rozwój chrześcijaństwa w gminach rozproszonych na terytorium całego rzymskiego imperium w aspekcie stosunku do potrzebujących uznać można za kontynuację najlepszych wzorców obserwowanych u społeczności żydowskiej, jednakże wzbogacony został o nowe elementy teologiczne i organizacyjne.

Dzieje Apostolskie przedstawiają wdowy jako grupę wymagającą szczególnej troski. Konflikt między wdowami greckimi a hebrajskimi (Dz 6, 1–6) doprowadził do ustanowienia Siedmiu, którzy odpowiadali za organizację wsparcia⁹. Chrześcijańskie wspólnoty rozwijały model opieki opartej na solidarności, która włączała wdowy w aktywne życie Kościoła. Modlitwy i działalność charytatywna podejmowana przez wdowy postrzegane były za elementy wspomagające fundament wspólnoty¹⁰. Niektóre wdowy odgrywały również rolę nauczycielek i – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – liderki społecznych, co zostało później ujęte w regulacjach synodalnych. W tradycji chrześcijańskiej rola, jaką miały do odegrania wdowy, nabierała znaczenia teologicznego, wskazując na wierność wobec Boga w trudnych okolicznościach. Już w judaizmie wdowy były symbolem zależności od Bożej opatrności, w chrześcijaństwie do symboliki tej doszło jeszcze porównanie ich życia do Kościoła oczekującego na powtórne przyjście Chrystusa¹¹.

3. Zorganizowane stowarzyszenia wdów w tradycji chrześcijańskiej

W tradycji chrześcijańskiej wdowy nie tylko korzystały z pomocy wspólnoty, ale także stawały się aktywnymi uczestniczkami życia Kościoła. Ich rola została sformalizowana w zorganizowane stowarzyszenia wdów, które pełniły zarówno funkcje społeczne, jak i duchowe.

3.1. Diakonisy i wdowy konsekrowane

Jednym z pierwszych przykładów zorganizowanych stowarzyszeń kobiet we wczesnym chrześcijaństwie były diakonisy i wdowy konsekrowane. Obie grupy pełniły kluczowe role w życiu wspólnot chrześcijańskich, łącząc służbę społeczną z duchową. Ich członkiniami były kobiety, które zobowiązały się do życia w czystości i służby wspólnocie¹². Wdowy, które spełniały określone kryteria moralne, często stawały się diakonisami. Diakonisy były zaangażowane w różnorodne zadania w Kościele, takie jak przygotowanie kobiet do chrztu, w szczególności pomoc w rytuale

⁶ J. Blenkinsopp, *Essays on Judaism in the Pre-Hellenistic Period*, De Gruyter 1997, s. 145–147.

⁷ E. M. Smallwood, *The Jews Under Roman Rule*, Brill, Leiden 1976, s. 101–103.

⁸ K. Cooper, *The Virgin and the Bride: Idealized Womanhood in Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge MA 1996, s. 91–94.

⁹ J. Dunn, *The Acts of the Apostles: An Introduction and Commentary*, Grand Rapids, Eerdmans MI 2003, s. 74–75.

¹⁰ R. Bauckham, *Gospel Women: Studies of the Named Women in the Gospels*, Grand Rapids, Eerdmans MI 2002, s. 134–137.

¹¹ P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003, s. 105–109.

¹² B. Degórski, *Liturgiczna posługa kobiet w Kościele pierwszych wieków*, *Dissertationes Paulinorum*, 1994:7, s. 20; S. Jaśkiewicz, *Duchowe piękno wdowieństwa ślubowanego Bogu na podstawie De bono viduitatis i Epistula 130 św. Augustyna*. *Vox Patrum*, 2022:83, s. 58–60.

zanurzeniowym, co wymagało obecności kobiety przy kandydatkach do chrztu¹³, organizowanie modlitw i spotkań dla kobiet; udzielały się również w opiece nad chorymi czy organizacji działań charytatywnych¹⁴. Sobór w Chalcedonie (451 r.) wprowadził przepisy regulujące wiek i życie moralne kobiet pełniących tę funkcję, ustalając minimalny wiek dla diakonis na 40 lat, co miało zapewnić ich dojrzałość duchową i społeczną¹⁵. Diakonisy były wybierane spośród wdów lub kobiet żyjących w czystości, co podkreślało ich pełne oddanie Kościołowi. Febe, wspomniana przez św. Pawła (Rz 16,1), jest jednym z pierwszych przykładów diakonis w Kościele pierwotnym. Jej imię pojawia się w kontekście służby wspólnotowej, co wskazuje na jej wysoką pozycję w lokalnym Kościele.

Konsekracja wdów była postrzegana jako odpowiedź na wezwanie Boże do życia w czystości i modlitwie. Ojcowie Kościoła, tacy jak św. Ambroży i św. Augustyn, pisali o wdowach jako o kobietach szczególnie umiłowanych przez Boga¹⁶. Liturgiczne obrzędy konsekracji wdów często odbywały się publicznie, podkreślając ich duchowe zobowiązanie wobec wspólnoty¹⁷. Wdowy konsekrowane były zobowiązane do życia w modlitwie i służby na rzecz wspólnoty. Do ich obowiązków należały zatem regularna modlitwa za Kościół, jego duchowieństwo i wspólnotę wiernych, posty i akty pokutne jako forma duchowej walki i wspierania wspólnoty oraz opieka nad innymi wdowami, sierotami i potrzebującymi, co czyniło ich rolę społeczną równie ważną jak duchową¹⁸. Ich konsekracja podkreślała, że ich życie było całkowicie oddane Bogu¹⁹.

Chociaż funkcje diakonis i wdów konsekrowanych różniły się, obie grupy pełniły kluczowe role w kształtowaniu życia Kościoła pierwotnego. Kobiety te poprzez swoje życie oddane służbie wspólnocie stawały się wzorami duchowości. Zarówno diakonisy, jak i wdowy konsekrowane działały jako liderki wspólnotowe, które budowały most między duchowieństwem a świeckimi. Obie grupy były formalnie uznane przez Kościół, co pozwalało im na większe zaangażowanie w życie wspólnotowe niż przeciętnym członkiniom wspólnoty.

3.2. Funkcje społeczne i wspólnotowe

W zorganizowanych stowarzyszeniach znacznie skuteczniejsze było łączenie roli duchowej z działalnością społeczną, wykorzystanie tej możliwości czyniło wdowy istotnymi postaciami w życiu Kościoła pierwotnego. Wdowy często zajmowały się opieką nad ubogimi, chorymi i sierotami, pełniąc funkcję wspólnotowych organizatorek pomocy. Ich działania były wyrazem praktycznej realizacji chrześcijańskiego miłosierdzia (por. Mt 25,35–40)²⁰. Rozdzielanie jałmużny i wspieranie potrzebujących stało się jednym z głównych obowiązków stowarzyszeń wdów. Ich działalność modlitewna była traktowana jako forma służby, wspomagając aktywność duchownych w sprawowaniu sakramentów²¹.

3.3. Regulacje synodalne dotyczące stowarzyszeń wdów

Kościół pierwotny, w miarę rozwoju swoich struktur, zaczął wprowadzać regulacje dotyczące stowarzyszeń wdów. Synod w Arles (314 r.) wprowadzenie norm dotyczących życia wdów,

¹³ E. Ferguson, *Encyclopedia of Early Christianity*, Routledge, London 1998, s. 1202.

¹⁴ D. G. Hunter, *Marriage, Celibacy, and Heresy in Ancient Christianity*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 91–94.

¹⁵ W. Hartmann, i K. Pennington, *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, Catholic University of America Press, Washington DC 2012, s. 91–94.

¹⁶ J. Blowers, *Exegesis and Spiritual Pedagogy in Maximus the Confessor*, Oxford University Press, Oxford 1991, s. 89–92.

¹⁷ P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003, s. 105–109.

¹⁸ C. Osiek, *A Woman's Place: House Churches in Earliest Christianity*, Fortress Press, Minneapolis 2006, s. 88–91.

¹⁹ D. G. Hunter, *Marriage, Celibacy, and Heresy in Ancient Christianity*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 91–94.

²⁰ P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003, s. 105–109.

²¹ J. Bassler, *The Widows' Tale: A Fresh Look at 1 Tim 5:3–16*, *Journal of Biblical Literature*, 1984:103(1), s. 23–25.

podkreślających ich czystość i zobowiązanie do służby wspólnocie²². Synod w Hipponie (393 r.) i Kartaginie (419 r.) dodały do tego swoje regulacje zakazujące wdowom konsekrowanym ponownego zamażpójścia, obowiązek życia zgodnego z zasadami czystości oraz szczegółowo określające ich obowiązki w życiu wspólnotowym²³. Natomiast Sobór Chalcedoński (451 r.) ujednolicił zasady dotyczące funkcji diakonis i wdów konsekrowanych, co wskazywało na ich rosnące znaczenie w strukturach Kościoła²⁴.

Zorganizowane stowarzyszenia wdów, których status określony został podczas synodów, odegrały kluczową rolę w kształtowaniu wspólnot chrześcijańskich. Idea życia konsekrowanego wdów była fundamentem, na którym opierały się późniejsze zakony żeńskie. Poprzez swoje działania wdowy przyczyniły się do uznania znaczenia kobiet jako aktywnych uczestniczek życia Kościoła, co w przyszłości wpłynęło na rolę żeńskich wspólnot zakonnych i działalność charytatywną²⁵.

4. Transformacje stowarzyszeń wdów w późniejszych epokach

Rozwój stowarzyszeń wdów w chrześcijaństwie był ściśle związany z przemianami w strukturach Kościoła oraz z wyzwaniem społecznymi, które pojawiały się w średniowieczu i epoce nowożytnej. W tym okresie stowarzyszenia wdów przechodziły transformacje, które wynikały zarówno z procesów instytucjonalizacji Kościoła, jak i z wpływu nowych prądów religijnych, takich jak reformacja.

4.1. Średniowieczne wspólnoty wdów

W średniowieczu wdowy konsekwentnie odgrywały istotną rolę w życiu wspólnot chrześcijańskich, choć ich działalność zaczęła być coraz bardziej podporządkowana hierarchicznym strukturom Kościoła. Wiele wdów wstępowało do żeńskich zgromadzeń zakonnych lub wybierało życie jako rekluza, żyjąc w samotności poświęconej Bogu²⁶. Powstawały także niezależne wspólnoty wdów, które skupiały się na modlitwie, postach i działalności charytatywnej, inspirowane ideałami wdów konsekrowanych z Kościoła pierwotnego²⁷. W średniowiecznej Europie, zwłaszcza na obszarach związanych z kulturą rycerską, wdowy nierzadko wspierały klasztory, zakładając fundacje i donacje w intencji zbawienia dusz swoich zmarłych mężów²⁸. Wspólnoty wdów często działały przy klasztorach, gdzie rozwijały działalność edukacyjną i charytatywną. Kościół średniowieczny formalizował rolę wdów w liturgii i w organizacjach dobroczynnych. Ich status był jednak uzależniony od lokalnych tradycji i potrzeb wspólnoty²⁹.

4.2. Nowożytność: Reformacja i kontrreformacja

Epoka nowożytna przyniosła znaczące zmiany w organizacji stowarzyszeń wdów, które wynikały z nowych prądów religijnych oraz przemian społecznych. Reformacja doprowadziła do ograniczenia wielu tradycyjnych form życia konsekrowanego, w tym stowarzyszeń wdów. Protestantyzm w większym stopniu podkreślał świecki charakter życia wiernych, co zmniejszyło widoczność wspólnot wdów³⁰. Wspólnoty wdów przekształciły się często w luźniejsze grupy wsparcia w ramach parafii,

²² J. Blowers, *Exegesis and Spiritual Pedagogy in Maximus the Confessor*. Oxford University Press, Oxford 1991, s. 89–92.

²³ A. Esler, *The Early Church in Its Context: Essays in Honor of Everett Ferguson*, Brill, Leiden 2008, s. 45–48.

²⁴ K. Cooper, *The Virgin and the Bride: Idealized Womanhood in Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge MA 1996, s. 91–94.

²⁵ P. Esler, *Community and Gospel in Luke-Acts: The Social and Political Motivations of Lucan Theology*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, s. 112–115.

²⁶ P. Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003, s. 150–153.

²⁷ K. Cooper, *The Virgin and the Bride: Idealized Womanhood in Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge MA 1996, s. 123–126.

²⁸ J. Blenkinsopp, *Essays on Judaism in the Pre-Hellenistic Period*, De Gruyter 1997, s. 145–147.

²⁹ R. Bauckham, *Gospel Women: Studies of the Named Women in the Gospels*, Grand Rapids, Eerdmans MI 2002, s. 137–139.

³⁰ D. G. Hunter, *Marriage, Celibacy, and Heresy in Ancient Christianity*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 95–97.

tracąc swój formalny charakter. Kontrreformacja próbowała odnowić tradycyjne formy życia wspólnotowego, co obejmowało również działalność wdów. Powstawały nowe organizacje religijne, które inspirowały się wcześniejszymi modelami życia konsekrowanego³¹. Wdowy były angażowane w działania misyjne i charytatywne, co nadawało ich działalności nowy wymiar praktyczny i społeczny.

4.3. Zanikanie tradycyjnych form funkcjonowania stowarzyszeń wdów

W XVIII i XIX wieku tradycyjne stowarzyszenia wdów zaczęły stopniowo zanikać, co wynikało z kilku kluczowych czynników, wśród których szczególnie wspomnieć należy zmiany społeczne oraz wpływ sekularyzacji. Przemiany gospodarcze i rewolucje przemysłowe zmieniały strukturę społeczeństw, co zmniejszało zapotrzebowanie na tradycyjne formy opieki wspólnotowej³². Rosnące znaczenie instytucji państwowych i świeckich w opiece nad ubogimi wpłynęło na osłabienie roli Kościoła w organizacji pomocy. Sekularyzacja życia publicznego i zmniejszanie wpływów Kościoła w sferze społecznej ograniczały przestrzeń dla organizacji wdów działających w duchu chrześcijańskim³³.

4.4. Dziedzictwo stowarzyszeń wdów

Chociaż tradycyjne formy stowarzyszeń wdów zaczęły zanikać, ich dziedzictwo znalazło kontynuację w innych strukturach. Idee związane z życiem konsekrowanym wdów zostały włączone do praktyk wielu żeńskich zgromadzeń zakonnych. Współczesne stowarzyszenia wdów, choć często działają w świeckim kontekście, czerpią z tradycji duchowości i zaangażowania społecznego, które wypracowano w średniowieczu i epoce nowożytnej³⁴.

5. Współczesne stowarzyszenia wdów chrześcijańskich

Współczesne chrześcijańskie stowarzyszenia wdów, chociaż działają w odmiennych kontekstach kulturowych i społecznych, czerpią inspirację z tradycji starożytnych, takich jak konsekracja wdów i działalność diakonis. Ich działania odzwierciedlają połączenie duchowej misji oraz odpowiedzi na współczesne wyzwania społeczne. Warto zwrócić uwagę na przykłady różnorodnych aktywnych dziś organizacji, gdyż ukazują one ciągłość tradycji chrześcijańskiej, ale i jej redefinicję w nowym świetle. Poniżej ukazane zostały w zarysie profile aktywnych dziś grup i stowarzyszeń wdów z różnych kontynentów. Część z nich działa na terenach zamieszkiwanych w większości przez chrześcijan, jednakże wyzwania stojące przed innymi stowarzyszeniami przypominają sytuację diaspory i jednoznaczność świadomości stanowiącej wyrażną mniejszość religijną i kulturową.

5.1. Mother's Union

Mother's Union³⁵ jest anglikańskim ruchem o globalnym zasięgu. Działając w ponad 80 krajach, w imponujący sposób łączy duchowość z działaniami społecznymi. Jest to ruch niezwykle wszechstronny: wspiera rodziny, kobiety, w tym także wdowy w różnych częściach świata, pracując na rzecz wspólnot lokalnych. Zakres działalności obejmuje duchowość (w tym regularne studia biblijne, modlitwy, rekolekcje) oraz wsparcie społeczne (projekty edukacyjne, szkolenia zawodowe i pomoc humanitarna).

Mother's Union (dalej też: MU) wykazuje szczególnie silną obecność w Afryce (głównie w krajach takich jak Nigeria, Kenia, Uganda, Tanzania, RPA). Działania tego ruchu koncentrują się na wspieraniu kobiet w edukacji, inicjatywach zarobkowych i opiece nad sierotami. Wiele programów skierowanych do wdów pomaga im zdobyć niezależność finansową, np. poprzez rolnictwo czy rękodzieło.

Na terenie Azji i Oceanii (Indie, Papua-Nowa Gwinea, Filipiny, Fidzi, Vanuatu) MU realizuje

³¹ W. Hartmann, K. Pennington, *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, Catholic University of America Press, Washington, DC 2012, s. 93–95.

³² R. MacMullen, *Christianizing the Roman Empire: A.D. 100–400*, Yale University Press, New Haven 1984, s. 82–85.

³³ E. Ferguson, *Encyclopedia of Early Christianity*, Routledge, London 1998, s. 1205.

³⁴ J. Bassler, *The Widows' Tale: A Fresh Look at 1 Tim 5:3–16*, *Journal of Biblical Literature*, 1984:103(1), s. 26–28.

³⁵ Mother's Union, mothersunion.org, [29 listopada 2024].

programy wsparcia dla rodzin, ale zajmuje się także edukacją duchową i opieką nad wdowami. Także na tym terenie MU szczególny nacisk kładzie na programy włączenia społecznego dla kobiet w trudnych warunkach ekonomicznych, przy czym uwagę zwraca się tu na łączenie tradycyjne wartości z nowoczesnym wsparciem społecznym.

Europa (Wielka Brytania i Irlandia) to macierzysty region organizacji, w którym Mother's Union angażuje się w działania charytatywne, wspiera kobiety w kryzysie i wdowy, organizując wydarzenia w parafiach oraz lokalnych społecznościach. Ruch aktywnie działa także w innych częściach Europy, takich jak Hiszpania czy Niemcy. W Kanadzie i USA organizacja wspiera działania na rzecz wspólnot imigrantów i kobiet dotkniętych przemocą domową. W Ameryce Południowej Mother's Union działa głównie poprzez programy edukacyjne i pomoc humanitarną.

5. 2. Bible Mission

Bible Mission³⁶ jest z kolei organizacją międzynarodową z siedzibą główną w Niemczech działającą w krajach byłego ZSRR (Rosja, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Białoruś). Jej misją jest wsparcie materialne i duchowe osób w trudnej sytuacji życiowej, w tym wdów znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Początki organizacji sięgają roku 1934. Bible Mission organizuje obecnie rozmaite programy pomocy w postaci dostarczania żywności, opału oraz odzieży dla wdów znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Organizacja prowadzi spotkania modlitewne oraz szkolenia dla liderów lokalnych wspólnot, w tym wdów, które angażują się w działania społeczne i misyjne. W porównaniu do innych wymienionych w niniejszym artykule jest to bardzo duża organizacja, posiadająca licznych partnerów i prowadząca swą działalność na wielką skalę.

5. 3. Widows Link

Głównie w Stanach Zjednoczonych działa organizacja³⁷. Jest to ruch zielonoświątkowy, który organizuje spotkania wspólnotowe łączące duchowość z praktycznym wsparciem materialnym i duchowym. Działalność Widows Link odzwierciedla ideały starożytnych wspólnot chrześcijańskich. Ruch ten działa w USA, z naciskiem na regiony, gdzie wspólnoty zielonoświątkowe i ewangelikalne mają silną reprezentację, to znaczy szczególnie w południowych stanach USA, takich jak Teksas, Alabama czy Floryda, gdzie ruchy zielonoświątkowe mają dużą popularność. W jego działalności widoczna jest koncentracja na wsparciu duchowym i społecznym wdów oraz promowanie ich aktywnej roli w lokalnych wspólnotach kościelnych. Mottem ruchu są słowa „Religijność czysta i bez skazy wobec Boga i Ojca wyraża się w opiece nad sierotami i wdowami w ich utrapieniach i w zachowaniu siebie samego nieskalanym od wpływów świata” (Jk 1,27).

Spotkania odbywają się w lokalnych kościołach zielonoświątkowych i ewangelikalnych, często w małych grupach, które zapewniają wsparcie duchowe, modlitewne i emocjonalne. Chociaż spotkania odbywają się głównie w USA, Widows Link prowadzi również intensywną działalność online, co pozwala wdowom na uczestniczenie w warsztatach i wydarzeniach bez względu na lokalizację.

Szczególnym owocem przemyślanej działalności jest opracowanie swoistego podręcznika (bez funkcji modlitewnika) *How to Begin a Widows Ministry*, która wyposaża liderów kościoła w praktyczne zasoby, które pomogą koordynować działania i posługę dla wdów. Zawiera on pomocne porady dotyczące planowania wydarzeń inauguracyjnych i dostarcza zasobów do radzenia sobie ze zdrowiem emocjonalnym i fizycznym. Zamieszczono w nim formularze do wypełnienia, kreatywne zajęcia grupowe, listy rzeczy, które należy i których nie należy robić oraz omówienie kwestii prawnych i finansowych.

5. 4. Widow Strong

Widow Strong³⁸ to organizacja oferująca programy wsparcia duchowego i emocjonalnego dla wdów oraz ich dzieci. Motto zaczerpnięte z Księgi Jozuego podkreśla rolę wiary w pokonywaniu trudności: „Bądź mężny i mocny. Nie bój się i nie lękaj, ponieważ z tobą jest Pan, Bóg twój, wszędzie,

³⁶ Bible Mission, biblemission.org, [29 listopada 2024].

³⁷ Widows Link, widowslink.org, [29 listopada 2024].

³⁸ Widow Strong, widowstrong.com, [29 listopada 2024].

gdziekolwiek pójdiesz” (Joz 1,9)

Widow Strong działa głównie w Stanach Zjednoczonych, oferując wsparcie duchowe, emocjonalne i praktyczne dla wdów oraz ich rodzin. Organizacja koncentruje się na pomocy wdowom w radzeniu sobie z żałobą, a także w odbudowie życia po stracie, podkreślając duchowy aspekt siły i nadziei. Siedziba główna: Atlanta, Georgia. Widow Strong organizuje swoje działania przede wszystkim w regionie południowo-wschodnim USA, ale dzięki modelowi grup wsparcia rozszerza obecnie swoją aktywność na inne stany. Działania grupy obejmują warsztaty, konferencje, rekolekcje oraz lokalne spotkania grup wsparcia. Organizacja oferuje dostęp do wielu zasobów online, takich jak webinary, materiały szkoleniowe oraz grupy modlitewne, co pozwala wdowom z różnych regionów świata na uczestnictwo w ich programach. Organizacja zapewnia także pomoc w formie programów edukacyjnych, które pomagają wdowom zarządzać finansami, wychowywać dzieci i odbudowywać życie zawodowe. Podobnie zatem do poprzednio omówionej organizacji Widows Link, również i Widow Strong odpowiada na wyzwania czasu i obecna jest w świecie internetu.

5. 5. Inne stowarzyszenia w USA

The Modern Widows Club³⁹ działa w Stanach Zjednoczonych, oferując wsparcie emocjonalne i edukacyjne dla wdów w każdym wieku. Organizacja ta organizuje warsztaty, spotkania oraz programy mentorskie, które mają na celu pomóc wdowom odnaleźć się w nowej sytuacji życiowej. Klub łączy praktyczne wskazówki z duchowym wsparciem, co czyni go szczególnie popularnym wśród chrześcijańskich wspólnot amerykańskich.

Założona w 1997 w Tulsie w stanie Oklahoma organizacja Stand in the Gap for Widows⁴⁰ działa na terytorium USA, oferując kompleksowe wsparcie dla wdów, sierot oraz osób uwięzionych. Organizacja łączy duchowość z działaniami charytatywnymi, nawiązując do idei solidarności znanej z Dziejów Apostolskich. Kieruje się hasłem *No Widow Alone* (aby żadna wdowa nie została sama). Informuje, iż na swą działalność uzyskuje fundusze dzięki darowiznom od osób prywatnych, kościołów i firm, a także od różnych partnerów fundacji.

Inna amerykańska organizacja, Widows in Mission, angażuje wdowy w projekty misyjne, takie jak edukacja dzieci i działalność charytatywna. Organizacja ta łączy duchowość z praktycznym wsparciem dla społeczności w potrzebie, podkreślając misyjny wymiar życia wdów⁴¹.

Never Alone Widows⁴² działa również w USA, oferując wsparcie młodym wdowom oraz wdowom wojskowym. Organizacja prowadzi rekolekcje, warsztaty oraz wydarzenia online, które mają na celu umocnienie duchowe i emocjonalne uczestniczek. Motto stowarzyszenia brzmi „by rozweselić płaczących na Syjonie, aby im wieniec dać zamiast popiołu, olejek radości zamiast szaty smutku, pieśń chwały zamiast zgnębienia na duchu” (Iz 61,3). Realizacji tego celu służą liczne konferencje oraz jesienne rekolekcje (pod hasłem *Widows of Heroes*), dostosowane do potrzeb wdów ze Złotą Gwiazdą, tj. ustanowioną w 1947 r przez Kongres, która identyfikuje wdowy i rodziców członków sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, którzy stracili życie walcząc w siłach zbrojnych Stanów Zjednoczonych podczas II wojny światowej. Rekolekcje te są sponsorowane przez Fundację Gary'ego Sinise'a. Podczas pandemii COVID-19 Never Alone Widows stworzyła serię możliwych do pobrania zasobów cyfrowych pomocnych w modlitwie i pielęgnowaniu duchowości także w kontekście pandemicznej izolacji (*How to Widow Well* i kolejne wersje: 2.0 i 3.0). Lokalne oddziały Never Alone Widows znajdują się w całym kraju, często zakładane są przez kobiety, które wcześniej uczestniczyły w konferencjach organizowanych przez to stowarzyszenie. W 2023 roku uruchomiono pierwszy oddział wyłącznie online (*Widows without Children*), a na jesień 2024 planowane jest uruchomienie pierwszego międzynarodowego oddziału w Kolumbii Brytyjskiej w Kanadzie.

Tradycja wdów konsekrowanych została zachowana w niektórych wspólnotach prawosławnych i orientalnych. Wspólnoty te często obejmują kobiety, które zdecydowały się na życie w modlitwie i służbie, kontynuując wczesnochrześcijańską tradycję. The Order of Widows działa głównie w

³⁹ The Modern Widows Club, modernwidowclub.org, [29 listopada 2024].

⁴⁰ Stand in the Gap for Widows, standinthegap.org, [29 listopada 2024].

⁴¹ Informacje dostępne w literaturze misyjnej i raportach wspólnot chrześcijańskich.

⁴² Never Alone Widows, neveralnewidows.com, [29 listopada 2024].

kontekście tradycji prawosławnych oraz orientalnych Kościołów chrześcijańskich. W niektórych diecezjach katolickich w USA (np. Ohio) reaktywowano ideę Order of Widows jako formację duchową dla wdów. Diecezja w Columbus, Ohio, ustanowiła w 2024 roku lokalny Order of Widows w odpowiedzi na zapotrzebowanie wdów chcących formalnie służyć Kościołowi⁴³.

5.6. Stowarzyszenia w Afryce

African Christian Widows Support Groups to wspólna nazwa grup wsparcia dla wdów w Afryce, takie jak te działające w Kenii i Ghanie, odwołują się do tradycji wspólnotowego wsparcia znanej w starożytnym chrześcijaństwie. Organizują one wsparcie materialne oraz duchowe, a także programy edukacyjne, które pomagają wdowom zdobyć niezależność ekonomiczną⁴⁴.

W Nigerii działa Widows Empowerment Trust, który skupia się na edukacji i rozwoju duchowym wdów. Programy obejmują pomoc prawną i szkolenia zawodowe, co łączy elementy społeczne z chrześcijańską misją wsparcia marginalizowanych grup⁴⁵.

Sewing Widows Ministries⁴⁶ prowadzi program edukacyjny wspierający wdowy w Kenii poprzez naukę umiejętności zawodowych, nawiązujący do tradycji chrześcijańskiej pomocy społecznej.

Shalom Christian Ministries, we współpracy z niderlandzkimi wspólnotami reformowanymi (Christelijke Gereformeerde Kerken), prowadzi projekt wsparcia wdów w Ugandzie⁴⁷. Tamtejsze wdowy otrzymują wsparcie ekonomiczne, takie jak szkolenia zawodowe (np. w rolnictwie i rękodziele). Udzielana jest im także pomoc materialna (żywność, narzędzia do pracy). Dzięki pracy omawianej grupy misyjnej kobiety ugandyjskie mają możliwość uzyskania dostępu do edukacji, rozwoju duchowego oraz dostęp do zasobów wspierających rozwój osobisty i społeczny. Działania w Ugandzie są finansowane i wspierane logistycznie przez niderlandzkie wspólnoty chrześcijańskie. To pozwala łączyć lokalne inicjatywy w Europie z działaniami misyjnymi w Afryce. W Niderlandach projekt wspiera wdowy w ramach lokalnych parafii, oferując: wsparcie duchowe (spotkania modlitewne, studia biblijne) i pomoc w organizacji codziennego życia, z naciskiem na potrzeby osób starszych.

Oprócz formalnie zgłoszonych organizacji w Afryce działają także niemożliwe do skatalogowania lokalnie małe grupy parafialne, jak np. Widows Association przy jezuickiej parafii p.w. św. Piotra Klawera w Kasisi w Zambii⁴⁸.

5.7. Stowarzyszenia w Indiach

W Indiach organizacje takie jak Christlike Widowhood Ministries oferują chrześcijańskie wsparcie dla wdów, często w trudnych warunkach społeczno-ekonomicznych. Grupy te zapewniają edukację, formację duchową oraz pomoc materialną⁴⁹.

Widows of the Church of South India to kolejna inicjatywa wspierająca wdowy w Indiach, łącząca formację duchową z praktycznym wsparciem⁵⁰. Stowarzyszenia działające w Indiach mają odmienny od amerykańskiego profil działania, zrozumiały w kontekście terytorialnym i kulturowym, nie wykazują zatem takiego zainteresowania światem cyfrowym, co znacznie zmniejsza ilość danych, na których można oprzeć analizę porównawczą zagadnienia.

5.8. Viudas y Huérfanos Amparados

Organizacja Viudas y Huérfanos Amparados powstała na jesieni 2013 roku w Gwatemali. Członkowie zainspirowani głębokim poczuciem współczucia i wezwaniem Boga wyruszyli na pomoc rodzinom pilotów, którzy stracili życie w wyniku przemocy w kraju. Rodziny poległych lotników

⁴³ Zob. <https://aleteia.org/2024/11/18/us-diocese-establishes-order-of-widows-an-early-church-practice>, [27 listopada 2024].

⁴⁴ Informacje w raportach lokalnych organizacji chrześcijańskich, africaonline.org, [11 listopada 2024].

⁴⁵ Dane dostępne na nigerianobservernews.com, [11 listopada 2024].

⁴⁶ Informacje dostępne w raportach wspólnot wsparcia w Kenii.

⁴⁷ Informacje o projekcie można znaleźć na stronie: shalomministries.org, [11 listopada 2024].

⁴⁸ Informacja z badań terenowych UAM w Poznaniu.

⁴⁹ Informacje w raportach lokalnych grup wsparcia w Indiach.

⁵⁰ Szczegóły dostępne na lokalnych stronach diecezji Kościoła Południowych Indii.

znajdowały się wówczas w bardzo trudnej sytuacji. Z biegiem czasu rozszerzono działania, aby objąć pomocą każdą wdowę potrzebującą wsparcia. Omawiana tu organizacja wspiera aktualnie wdowy i sieroty, inspirowana chrześcijańskim przesłaniem o potrzebie ochrony najbardziej wrażliwych członków wspólnoty⁵¹. Jej członkowie kierują się wezwaniami z Listu Jakuba: podobnie jak umówiona wyżej organizacja Widows Link: „Religijność czysta i bez skazy wobec Boga i Ojca wyraża się w opiece nad sierotami i wdowami w ich utrapieniach i w zachowaniu siebie samego nieskalanym od wpływów świata” (Jk 1,27) oraz innym wezwaniem z tego samego Listu: „Tak też i wiara, jeśli nie byłaby połączona z uczynkami, martwa jest sama w sobie” (Jk 2,17).

5.9. Przykłady grup i programów europejskich.

The Anglican Widows Fellowship (AWF) to konfesyjna wspólnota wdów⁵² działająca w ramach Kościoła Anglikańskiego. Oferuje duchową formację oraz możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu parafialnym. Organizacja podkreśla rolę modlitwy, charytatywności i wzajemnego wsparcia wśród wdów. AWF jest przykładem wspólnoty, która czerpie inspirację z anglo-saskich tradycji Kościoła.

W Niemczech, gdy analizujemy przedmiotowe zagadnienie, na pierwszy plan wysuwa się duszpasterstwo wdów organizowane przez Kościół katolicki w ramach Catholic Grief Ministry. Wdowom oferuje się tu wsparcie duchowe, psychologiczne i organizację różnych spotkań i innych wydarzeń⁵³. W tym miejscu warto zaznaczyć, iż w społecznościach katolickich na świecie działa analogiczny ruch The Catholic Widow's Ministry, którego działalność koncentruje się na podtrzymywaniu duchowości wdów katolickich. Organizacja ta, rozwijana przy parafiach, organizuje regularne modlitwy, msze święte oraz warsztaty na temat życia wdów w świetle chrześcijańskich wartości. Podobnie jak w starożytności, głównym celem jest włączenie wdów w aktywne życie wspólnoty. Podobnie jak w gminach wczesnochrześcijańskich organizacja ta nie ma zasięgu globalnego w sensie centralnego zarządzania. Inicjatywy tego rodzaju często mają charakter lokalny, rozwijane są przez diecezje lub konkretne parafie.

W odróżnieniu od tego wzorca niemieckiego zdecydowanie oddolny charakter ma katolicka wspólnota wdów Asociación Cristiana de Viudas, działająca w Hiszpanii na terenie archidiecezji Sewilli. Wspólnota ta łączy regularne praktyki religijne z działalnością edukacyjną i charytatywną. Inspiruje się przy tym wczesnochrześcijańskimi ideałami wdów konsekrowanych⁵⁴.

Oczywiście, oprócz wspomnianych wyżej organizacji wspierających i aktywizujących wdowy, które nierzadko same prowadzą w nich działalność, istnieje niezliczona ilość lokalnych stowarzyszeń wdów chrześcijańskich, których zasięg działania i rozpoznawalność są ograniczone. Osiągają one najwidoczniej zamierzony przez siebie konkretny cel związany z działalnością lokalną, nie szukając rozgłosu. Niekiedy na wzmianki o ich istnieniu i działalności napotkać można przypadkowo w mediach lokalnych. Przykładem takiej grupy jest hiszpańska Cristiana De Viudas De Llodio Avillo powstała w 1994⁵⁵. Obszary aktywności tej organizacji to obrona praw wdów, sierot i osób marginalizowanych, wspieranie ich rozwoju osobistego, rodzinnego, religijnego, zawodowego i społecznego. Do jej agendy należą również promowanie wartości rodziny oraz ochrony życia na każdym jego etapie, w zgodzie z zasadami religii katolickiej. Działaczki tej grupy znane są także ze swego zaangażowania w ruch obrony praw emerytalnych dla wdów i w walkę o ich społeczne uznanie⁵⁶.

6. Nowe wyzwania stojące przed współczesnymi stowarzyszeniami wdów.

Współczesne stowarzyszenia wdów, choć zakorzenione w tradycji chrześcijańskiej, stają wobec nowych wyzwań wynikających z przemian społecznych, gospodarczych i kulturowych. Rozwiązując

⁵¹ Dane z raportów lokalnych Kościołów i fundacji pomocowych.

⁵² anglicancommunion.org, [11 listopada 2024].

⁵³ Dane na stronach lokalnych diecezji katolickich w Niemczech.

⁵⁴ Informacje dostępne na lokalnych stronach archidiecezji Sewilli.

⁵⁵ <https://www.euskadi.eus/gobierno-vasco/-/asociacion/cristiana-de-viudas-de-llodio-avillo/>,
<https://www.asociate.es/pais-vasco/araba-alava/cristiana-de-viudas-de-llodio-avillo/>, [11 listopada 2024].

⁵⁶ <https://radiollodio.com/2022/06/15/maite-bilbao-otegi-fallece-a-los-68-anos/>, [11 listopada 2024].

te problemy, organizacje te często redefiniują swoją misję, łącząc duchowość z odpowiedzią na aktualne praktyczne (nieraz podstawowe) potrzeby wdów w różnych regionach świata.

6.1. Starzenie się społeczeństw

W krajach rozwiniętych liczba wdów wzrasta wraz ze starzeniem się populacji, co prowadzi do ich marginalizacji społecznej. Wiele organizacji podejmuje działania, aby wdowy starszego pokolenia mogły aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym. W Wielkiej Brytanii organizacja Mother's Union angażuje starsze wdowy w działalność edukacyjną i wspólnotową, oferując wsparcie duchowe i praktyczne. Natomiast amerykańska grupa Widows Link organizuje wydarzenia skierowane do starszych wdów, umożliwiając im nawiązywanie relacji i aktywne uczestnictwo w społeczności.

6.2. Sekularyzacja i zmiana wartości

W Europie Zachodniej i innych zsekularyzowanych regionach stowarzyszenia wdów muszą adaptować się do zmniejszającego się zaangażowania religijnego. Jednocześnie starają się utrzymać chrześcijański charakter swojej misji. Przykładami stowarzyszeń wychodzących naprzeciw wyzwaniom tego rodzaju są Widow Strong, które integruje wartości duchowe z praktycznymi programami, takimi jak zarządzanie finansami, co pomaga wdowom w codziennym życiu, oraz Widows in Mission koncentrujące się na działalności misyjnej, oferując wdowom możliwość głębszego zaangażowania w służbę Kościołowi.

6.3. Globalizacja i różnorodność kulturowa

W międzynarodowych stowarzyszeniach pojawia się potrzeba połączenia chrześcijańskich wartości z lokalnymi tradycjami. Organizacje te muszą balansować między uniwersalnością a szacunkiem dla różnorodności kulturowej. African Christian Widows Support Groups łączy tradycyjne afrykańskie wartości wspólnotowe z chrześcijańskim przesłaniem miłosierdzia a Shalom Christian Ministries, dzięki wsparciu niderlandzkich Christelijke Gereformeerde Kerken zapewnia ugandyjskim wdowom ekonomiczną niezależność, dostosowując swoje programy do lokalnych potrzeb.

6.4. Pandemia COVID-19

Pandemia uwypukliła znaczenie wsparcia emocjonalnego i duchowego, zwłaszcza dla wdów, które straciły bliskich w jej wyniku. W tym trudnym w licznych aspektach okresie grupa Never Alone Widows prowadziła rekolekcje online i webinary, co umożliwiło kontynuację misji wsparcia duchowego w czasie izolacji, natomiast organizacja Widows Link rozwinęła swoje działania cyfrowe, oferując wsparcie wirtualne dla wdów na całym świecie.

6.5. Trudności ekonomiczne

W krajach rozwijających się wdowy często borykają się z problemami ekonomicznymi i wykluczeniem społecznym. W odpowiedzi organizacje wprowadzają programy edukacyjne i szkolenia zawodowe. W Kenii organizacja Sewing Widows Ministries oferuje wdowom kursy krawieckie, umożliwiające zdobycie niezależności finansowej. W krajach byłego ZSRR natomiast Bible Mission organizuje dostarczanie żywności i opału oraz szkolenia dla wdów.

6.6. Redefinicja ról wdów

Współczesne stowarzyszenia wdów nie ograniczają się do pomocy materialnej, ale także angażują swoje członkinie w aktywne życie wspólnotowe i Kościoła. W takim podejściu do swej misji ujawnia się łączność ze stowarzyszeniami wdów w pierwszych gminach chrześcijańskich.

Niekiedy wydaje się, iż określony aspekt podwójnego zaangażowania wdów chrześcijańskich jako takich, dominuje w danej organizacji. I jak The Order of Widows wyraźnie koncentruje się na modlitwie i działalności charytatywnej, kontynuując starożytne wzorce życia duchowego, tak Widows Empowerment Trust w Nigerii silnie akcentuje szkolenia dla tamtejszych wdów, by chciały i potrafiły przyjąć na siebie role liderek wspólnot lokalnych.

7. Współpraca z Kościołem instytucjonalnym

Współczesne stowarzyszenia wdów zachowują silne związki z Kościołem, który pozostaje ich duchowym fundamentem i partnerem w działalności społecznej. Relacje te przejawiają się w różnorodnych formach współpracy, od wspólnej modlitwy po projekty charytatywne, które odpowiadają na potrzeby lokalnych wspólnot.

7.1. Duchowe partnerstwo

Większość stowarzyszeń wdów rozwija swoją działalność w ścisłym powiązaniu z parafiami, diecezjami lub szerszymi wspólnotami kościelnymi. Współpraca ta ma kluczowe znaczenie dla zachowania ich duchowego wymiaru. The Catholic Widow's Ministry organizuje spotkania modlitewne oraz rekolekcje prowadzone przez duchowieństwo katolickie, podkreślając znaczenie duchowego wsparcia dla wdów. Mother's Union z kolei wspiera wdowy poprzez regularne nabożeństwa i rekolekcje, które odbywają się we współpracy z parafiami anglikańskimi. The Order of Widows realizuje się w pomocy w formacja duchowej kobiet, Widows in Mission współpracuje z kościołami na rzecz misyjnego zaangażowania wdów, organizując programy formacyjne i edukacyjne.

7.2. Projekty charytatywne

Kościół jako instytucja odgrywa kluczową rolę w realizacji działań charytatywnych, które są prowadzone przez stowarzyszenia wdów. Dzięki współpracy z instytucjami kościelnymi organizacje te mogą skuteczniej odpowiadać na potrzeby społeczności. Dotyczy to w pierwszym rzędzie pomocy materialnej. Bible Mission realizuje projekty dostarczania żywności, opału i innych podstawowych dóbr dla wdów w krajach byłego ZSRR, we współpracy z lokalnymi kościołami. Sewing Widows Ministries w Kenii współpracuje z kościołami przy organizacji szkoleń zawodowych dla wdów, co umożliwia im zdobycie niezależności finansowej. Drugim ważnym obszarem współdziałania stowarzyszeń z instytucjami kościelnymi jest działalność na rzecz rodzin.

Widow Strong we współpracy z parafiami oferuje programy wsparcia dla rodzin wdów, skupiając się na duchowym i praktycznym wychowaniu dzieci.

7.3. Rola Kościoła w inicjatywach społecznych

Kościół pełni także funkcję organizatora i koordynatora inicjatyw społecznych, które wspierają stowarzyszenia wdów. Wiele organizacji korzysta z zaplecza kościelnego, aby realizować swoje projekty. Jak ważne jest – zwłaszcza w terenie misyjnym – wsparcie infrastrukturalne, ukazuje wspomniany już wyżej przykład grupy z Ugandy, która korzysta z zaplecza kościołów reformowanych do organizacji szkoleń i działań wspierających wdowy. Również w katolickiej Hiszpanii wsparcie takie jest potrzebne: Asociación Cristiana de Viudas przy wsparciu archidiecezji Sewilli zapewnia przestrzeń i zasoby na potrzeby wdów.

Istotnym aspektem współpracy jest integracja wdów z życiem parafii. Never Alone Widows z zasady aktywnie współpracuje z parafiami, organizując wydarzenia i spotkania dla lokalnych społeczności, a Widows Link angażuje parafie zielonoświątkowe w tworzenie grup wsparcia i organizację wydarzeń edukacyjnych dla wdów.

Wieloraka dwustronna współpraca z instytucjami kościelnymi pozwala stowarzyszeniom wdów zachować ich duchowy charakter, jednocześnie zwiększając skuteczność działań społecznych. Partnerstwo to, zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym, pokazuje, że Kościół wciąż odgrywa kluczową rolę w tworzeniu przestrzeni wsparcia dla wdów w zmieniającym się świecie.

8. Podsumowanie i perspektywy badawcze

Podjęcie tematu współczesnych stowarzyszeń wdów oraz ich duchowej i społecznej roli w tradycji chrześcijańskiej ukazuje bogactwo historii i niezwykłą zdolność adaptacji chrześcijańskich wspólnot do zmieniających się warunków społeczno-kulturowych. Analiza tych organizacji nie tylko pozwala zrozumieć ich znaczenie w przeszłości i teraźniejszości, ale także otwiera nowe perspektywy

badawcze, które mogą przyczynić się do pogłębienia wiedzy na temat roli kobiet w chrześcijaństwie oraz współczesnych form działalności wspólnot religijnych.

8.1. Bogactwo tradycji i jej reinterpretacja

Ukazanie funkcji stowarzyszenia wdów, zarówno w starożytności, jak i współczesności, pozwala dostrzec ewolucję społecznych i duchowych potrzeb. Proces ten pokazuje, jak dynamicznie chrześcijaństwo reagowało na zmieniające się potrzeby, oferując przestrzeń dla wdów jako osób pełnoprawnych uczestniczek życia wspólnotowego. To dziedzictwo wciąż inspiruje współczesne stowarzyszenia. W tradycji wczesnochrześcijańskiej wdowy były postrzegane jako duchowe matki wspólnot, pełniąc funkcje modlitewne, charytatywne i organizacyjne⁵⁷. W tradycji wczesnochrześcijańskiej wdowy były liderkami duchowymi i organizatorkami życia charytatywnego⁵⁸. Współczesne organizacje, takie jak Mother's Union czy The Order of Widows, kontynuują te ideały, ale jednocześnie dostosowują je do wymagań współczesnego świata. Rola wdów ulegała transformacji na przestrzeni wieków, od duchowych liderek starożytnych wspólnot po aktywne uczestniczki projektów społecznych (Widow Strong).

8.2. Współczesne wyzwania i odpowiedzi organizacji

Nowoczesne stowarzyszenia wdów, takie jak Widow Strong czy Never Alone Widows, mierzą się z wyzwaniami, których ich starożytne odpowiedniki nie musiały brać pod uwagę, np. z rosnącą sekularyzacją, starzeniem się społeczeństw czy wpływem globalnych kryzysów, takich jak pandemia COVID-19. Mimo to, ich zdolność do adaptacji i wykorzystania nowoczesnych technologii (np. organizacja webinarów, grup wsparcia online) świadczy o niezwykłej elastyczności tych ruchów. Współczesne organizacje chrześcijańskie muszą balansować między tradycją a innowacją, co jest wyraźnie widoczne w działaniach stowarzyszeń wdów⁵⁹. Wzrost liczby wdów w starzejących się społeczeństwach, sekularyzacja oraz globalizacja tworzą nowe konteksty ich działalności. Współczesne organizacje stają również przed pytaniem, jak zachować chrześcijańską tożsamość w coraz bardziej zróżnicowanym i zsekularyzowanym świecie. Przykład Widows Link pokazuje, że możliwe jest połączenie tradycyjnych wartości duchowych z nowoczesnymi formami komunikacji, co pozwala na dotarcie do młodszych pokoleń.

Pandemia COVID-19 uwypukliła znaczenie wsparcia emocjonalnego i duchowego, co potwierdzają działania takich grup jak Never Alone Widows czy Widows Link, które z powodzeniem przeniosły swoje działania do przestrzeni cyfrowej⁶⁰.

8.3. Przyszłość stowarzyszeń wdów: kontynuacja czy nowa jakość?

Analizując współczesne stowarzyszenia wdów, warto zadać pytanie, czy ich działalność można traktować jako kontynuację starożytnych tradycji, czy raczej jako odpowiedź na nowe wyzwania. Grupy takie jak Sewing Widows Ministries czy Bible Mission wskazują na ciągłość idei wsparcia i solidarności, ale jednocześnie ukazują nowatorskie podejście do wspierania wdów poprzez edukację zawodową czy mikrofinansowanie.

Kościół odgrywa tu podwójną rolę: jako strażnik tradycji i jako inspirator zmian. Stowarzyszenia wdów, działając w strukturach kościelnych lub we współpracy z nimi, pokazują, że możliwa jest harmonijna współpraca między wiernością wartościom chrześcijańskim a wprowadzaniem nowoczesnych rozwiązań.

Chrześcijaństwo od zawsze znajdowało sposoby na adaptację do potrzeb społecznych, co widać w nowoczesnych działaniach wdów jako liderek wspólnotowych⁶¹. Współczesne wdowy coraz częściej przejmują rolę aktywnych uczestniczek życia kościelnego, redefiniując swoją tożsamość w duchu

⁵⁷ E. Clark, *Women in the Early Church*, Fortress Press, Philadelphia PA 1983, s. 154–156.

⁵⁸ P. Johnson, *History of Christianity*, Penguin Books, London 1976, s. 123–125.

⁵⁹ D. Bebbington, *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*, Routledge, London 1989, s. 89–92.

⁶⁰ Raporty organizacji dostępne na stronach: neveralonewidows.com, widowslink.org, [19 listopada 2024].

⁶¹ J., Bossy, *Christianity in the West 1400–1700*, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 67–69.

chrześcijańskim⁶².

Historia i terażniejszość stowarzyszeń wdów stanowią wyjątkowy przykład siły chrześcijańskiej tradycji, która potrafiła przetrwać wieki, zmieniając się i dostosowując do nowych wyzwań. Z jednej strony organizacje te ukazują trwałość fundamentalnych wartości, takich jak miłosierdzie, solidarność i duchowość. Z drugiej, ich zdolność do adaptacji pokazuje, że wiara może być dynamiczna i twórcza, odpowiadając na potrzeby współczesnego świata.

Wdowy, często uważane za grupę wrażliwą i marginalizowaną, dzięki tym stowarzyszeniom stają się filarami wspólnot, niosącymi przesłanie nadziei, siły i aktywnego zaangażowania. To wyjątkowe połączenie tradycji z nowoczesnością zasługuje na dalsze badania i refleksję.

Bibliografia:

Źródła:

Biblia Tysiąclecia. Wydanie IV, Wyd. Pallottinum, Poznań 2003.

Baron, A. i Pietras, H. (red.), *Dokumenty Soborów Powszechnych, t. I (325–787)*. T. XXIV. Wyd. WAM, Kraków 2001. ISBN: 83-7097-928-9.

Opracowania:

Bassler J., *The Widows' Tale: A Fresh Look at 1 Tim 5:3–16*, Journal of Biblical Literature, 1984:103(1), pp. 23–25.

Bauckham R., *Gospel Women: Studies of the Named Women in the Gospels*, Grand Rapids, Eerdmans 2002. ISBN: 9781467431903.

Bebbington D., *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*, Routledge, London 1989. ISBN: 978-0203359907.

Blenkinsopp J., *Essays on Judaism in the Pre-Hellenistic Period*, De Gruyter 1997. ISBN: 978-3-11-047514-2.

Blowers J., *Exegesis and Spiritual Pedagogy in Maximus the Confessor*, Oxford University Press, Oxford 1991. ISBN 9780268009274.

Bossy J., *Christianity in the West 1400–1700*, Oxford University Press, Oxford 1985. ISBN 978-0192891684.

Brown P., *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, Wiley-Blackwell, Oxford 2003. ISBN: 978-0631221388.

Clark E., *Women in the Early Church*. Collegeville, M. Glazier, Wilmington 1983. ISBN: 0894533320.

Clark E., *Ascetic Piety and Women's Faith: Essays on Late Ancient Christianity*, Edwin Mellen Press, Lewiston, NY 1986. ISBN: 0889465290.

Cooper K., *The Virgin and the Bride: Idealized Womanhood in Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge MA 1996. ISBN: 978-0674949611.

Degórski B., *Liturgiczna posługa kobiet w Kościele pierwszych wieków*, Dissertationes Paulinorum, 1994:7, s. 20-68.

Degórski B., *Wdowy w starożytności chrześcijańskiej i ich posługa w Kościele*, Vox Patrum, 2002:42–43, s. 303–318.

Dunn J., *The Acts of the Apostles: An Introduction and Commentary*, Eerdmans, Grand Rapids MI 2003, ISBN: 9781467446068.

Esler P., *Community and Gospel in Luke-Acts: The Social and Political Motivations of Lucan Theology*, Cambridge University Press. Cambridge 1987. ISBN: 9780511554933.

Esler A., *The Early Church in Its Context: Essays in Honor of Everett Ferguson*, Brill, Leiden 2008. ISBN: 978-90-04-26736-7.

Esler P., *Community and Gospel in Luke-Acts: The Social and Political Motivations of Lucan Theology*, Cambridge University Press, Cambridge 1987. ISBN: 9780511554933.

Ferguson E., *Encyclopedia of Early Christianity*, Routledge, London 1998. ISBN: 9780203456187.

⁶² E. Clark, *Ascetic Piety and Women's Faith: Essays on Late Ancient Christianity*, Edwin Mellen Press, Lewiston NY 1986, s. 221–223.

Hartmann W., Pennington, K., *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, Catholic University of America Press, Washington DC 2012. ISBN: 978-0813216799.

Hunter D. G., *Marriage, Celibacy, and Heresy in Ancient Christianity: The Jovinianist Controversy*, Oxford University Press, Oxford 2007. ISBN: 9780199279784.

Jaśkiewicz S., *Duchowe piękno wdowieństwa ślubowanego Bogu na podstawie De bono viduitatis i Epistula 130 św. Augustyna*, Vox Patrum, 2022:83, s. 47–66.

Johnson P., *History of Christianity*, Penguin Books, London 1976. ISBN: 978-0743233172.

MacMullen R., *Christianizing the Roman Empire: (AD 100-400)*, Yale University Press, New Haven 1984. ISBN: 978-0300036428.

Meyers C., *Rediscovering Eve: Ancient Israelite Women in Context*, Oxford University Press. Oxford 2012. ISBN: 9780199734627.

Osiek C., *A Woman's Place: House Churches in Earliest Christianity*, Fortress Press, Minneapolis 2006. ISBN: 978-1451418774.

Smallwood E. M., *The Jews Under Roman Rule*, Brill, Leiden 1976. ISBN: 9780391041554.

Netografia:

- africaonline.org, [29 listopada 2024].
- Bible Mission, biblemission.org, [29 listopada 2024].
- Mother's Union, mothersunion.org, [29 listopada 2024].
- Never Alone Widows, neveralonewidows.com, [listopada 2024].
- nigerianobservernews.com, [29 listopada 2024].
- shalomministries.org, [listopada 2024].
- Stand in the Gap for Widows, standinthegap.org, [29 listopada 2024].
- The Modern Widows Club, modernwidowsclub.org, [29 listopada 2024].
- Widows Link, widowlink.org, [29 listopada 2024].
- Widow Strong, widowstrong.com, [29 listopada 2024].
- <https://aleteia.org/2024/11/18/us-diocese-establishes-order-of-widows-an-early-church-practice>, [27 listopada 2024].
- <https://radiollodio.com/2022/06/15/maite-bilbao-otegi-fallece-a-los-68-anos/>, [27 listopada 2024].
- <https://www.euskadi.eus/gobierno-vasco/-/asociacion/cristiana-de-viudas-de-llodio-avillo/>, <https://www.asociate.es/pais-vasco/araba-alava/cristiana-de-viudas-de-llodio-avillo/>, [27 listopada 2024].